

Радмило Маројевић (Београд)

Метрички и неметрички акценти¹ (прозодијско-интонациона интерпретација текста *Луче микрокозма*)

Кључне речи:

метрички и неметрички
акценти, главни и побочни
акценти, ритмички шакови,
фразеологизам, инверзија,
ионске константе.

У раду се разматра прозодијска и интонациона структура стиха спјева *Луча микрокозма* Петра II Петровића-Његоша, и то: акценти (метрички и неметрички, главни и побочни), правила распореда метричких и неметричких акцената, као и значај фразеолошких јединица, инверзије и тонских константи (посебно: могуће акцентованости четвртог слога) за утврђивања редослиједа метричког и неметричког акцента.

1. Прозодијско-интонациона интерпретација текста риједак је поступак у српској издавачкој пракси и науци о стиху (примијењен је најприје у [Маројевић 2006: 52–54]).

У овом раду се разматра питање метричких и неметричких акцената (3), уз указивање на претходна (1) и наредна (2) ауторова версолошка истраживања *Луче микрокозма* (у другој компоненти наслова спјева реконструисамо, поред главног, и побочни акценат (на префиксо-

иду), а у првој дајемо предност узлазном акценту не искључујући ни силазни).

(1) Припремајући критичко издање Његошевог спјева *Луча микрокозма*, објавили смо први дио студије *Стих* Луче микрокозма, посвећен макроверсолошкој анализи спјева [Маројевић 2010], а о једној Његошевој версолошкој иновацији, могућој једносложности другог такта, расправљали смо у посебном раду [Маројевић 2009].

1) Рађено у оквиру пројекта „Динамика структура савременог српског језика“ при Министарству науке Републике Србије.

Критичко издање *Луче микрокозма* слиједи нашу претходну публикацију, критичко издање *Горској вијенци* [Петровић–Његош 2005], уз неколике новине, од којих је најважнија – акценатовани текст спјева.

(2) Ова расправа припада серији истраживања „Прозодијско-интонациона интерпретација текста *Луче микрокозма*“. Други рад из серије, који је објављен у Гласнику Одјељења умјетности ЦАНУ [Маројевић 2011], посвећен је учењу о *метричким константима*, силабичким и тонским, српског епског десетерца на примјеру *Луче микрокозма*, посебно о онима у којима пјесник одступа од класичног, Вуковог и вуковског стиха, тако да се неке појаве могу посматрати као снажне ритмичке доминанте (или као ритмички курзив).

У другим радовима из ове серије разматра се учење о *йодочним акценцима*, који карактеришу неке морфолошке категорије – граматичке врсте ријечи: везнике, рјечце и предлоге (и окамењене предлоге у позицији префикса) те везничке ријечи, и неке творбене категорије – префиксоиде и прве компоненте сложеница и сраслица (у свим наведеним категоријама, морфолошким и творбеним, побочни акценат се остварује селективно), као и неке категорије ријечи које могу имати, ако нису наглашене, побочни акценат, а ако су наглашене – главни (такву двоструку прозодијску природу могу имати личне, присвојне, показне и неке неодређене замјенице, затим неки облици копулативног и полукопулативних глагола, и најзад неки основни бројеви), као и учење о *версолошким ойкорачењима* (стиха, строфе, цезуре и такта) те појаве елипсе, инверзије, семантичке конгруенције и реченица с неконгруентним односно-посесивним обликом.

(3) У овом раду из серије „Прозодијско-интонациона интерпретација текста *Луче микрокозма* разматрају се ријечи с пуним лексичким значењем, које имају главне акценте – два узлазна, два силазна и послјеакценатску дужину. Ти акценти могу, међутим, бити метрички и неметрички. Метрички акценат је доминантни акценат у једном такту. Ријечи с неметричким акценцима обиљежавамо курзивом.

Распоред метричких и неметричких акцената описујемо помоћу три општа и шест посебних правила.

2. Општа правила су следећа:

- 1 метрички акценат је увијек на одређеној замјеници са значењем генерализације типа свакџ, (ж. р.) свџ кад је она у иницијалној позицији, па се такви примјери у текстолошким напоменама посебно не образлажу;
- 2 по правилу (изузеци су у текстолошким напоменама издвојени), метрички акценат је на ријечи која може имати двојаку прозодију па је у контексту употријебљена с главним акценатом;
- 3 исто тако, метрички акценат је, по правилу, на првој компоненти кад друга учествује у опкорачењу цезуре (рјеђе у опкорачењу такта), па се ни такви примјери посебно не образлажу (изузеци се у текстолошким напоменама издвајају).

У вези с наведеним општим правилима, илустративан је примјер:

1858 дуџом к једној || свџ навишџ |
стра̀ни –

у којем је у првом полустиху (*grȃm* к једној) „метрички акценат на другој, семантички истакнутој компоненти“ јер је *к једној* — „наглашено, с главним акцентом“ (по општем правилу 2), иако је у стиху остварено „семантичко опкорачење цезуре“ (изузетак од општег правила 3).

– „таутолошки израз“, св’јет *свјѣтѣдѣа* – „фразеологизам (у значењу ‘свијет над свјетовима’)“, св’јетгл *лице* – „фразеологизам (стални епитет)“, куд *срећа* – „фразеологизам (у значењу ‘камо среће’, тј. мања би штета била)“, а за све њих – да имају „метрички акценат на првој компоненти“.

3. Кад се у првом полустиху, или у истом такту другог полустиха, налазе двије ријечи с главним акцентом, један акценат је метрички, а други неметрички. Метрички акценат се у двокомпонентним (или вишекомпонентним) везама ријечи утврђује по одређеним *поседним правилима* (на метрички акценат у истом такту у текстолошким напоменама се указује селективно, у појединим примјерима).

3.2. Од двије синтаксички и семантички (или само семантички) истовјетне компоненте метрички акценат има она која је на првом мјесту, без обзира на то да ли су компоненте повезане везником, да ли су раздвојене запетом, да ли су без интерпункцијског знака, да ли су спојене у контекстуалну полусраслицу или је, као синтаксички русизам, друга компонента прикључена првој предлогом *с*.

3.1. У фразеологизмима (и у другим устаљеним изразима укључујући пјесникове окационализме којима се означава један појам) метрички акценат је на првој компоненти, на примјер:

1. Компоненте су повезане везником *и* у примјерима:

1352 нѡћ и ѱѹсѣиш || цѣрство |

ўздигошѣ,

1646 стѹд и оїаѣ, || рѣздѹти | бѹрама,

2. Именичке компоненте су формално раздвојене запетом (у семантичкој структури оне су у копулативном односу) у примјеру:

1491 Кѡплѣ, мѣчи || и плѣменѣ | стрѣје

3. Придјевске компоненте су наведене без интерпункцијског знака (у семантичкој структури и оне су у копулативном односу који изражава везник *и*) у примјерима:

844 „НОВЕ *gûvnē* || бѣсмертнѣ | идѣ[j]е

1675 смѠлнѣ смрѡднѣ || вѡдѣ | зѡузео

4. Компоненте су спојене у контекстуалну полусраслицу у примјерима:

75 ђн помисли || да је | нѣкѣ ѿише
98 сѣна јѣднѡг || нѣ мож' | вјѣнчат
срѣћѡм:
104 дѣн за дѣном || вјѣнчаје се | тѡком,
199 злѡћа њѣма || мрѣчи | ѣме Срѣда –
429 вѣћ трѣпетѡм || свѣјѣт свѣјѣиѡвѣ |
глѣдѣх
652 пѡју ѿѣсне || вјѣчитѣ | љѡбави.
1010 „[...]” дѣ ѿи прѣђе || свѣјѣглѡ лице |
видѣ.“
1347 Ё куд срѣћа || дѣ је ѡ ђн | тадѣ

У текстолошким напоменама се истиче да је неке њутие „фразеологизам (у значењу ‘неки пут’, тј. понекад)“, вјенчат *срѣћѡм* – „устаљени израз (у значењу ‘усрећити’)“, *дѡн* за *дѡном* – „устаљени израз“, име *Срѣда* – „фразеологизам (перифраза у значењу [ак.] ‘Србина’, тј. Српство)“, појѡ *ијѣсне*

именица (*īora* = ‘она’); у наредном, 665. стиху (Величѣну || *gōrē* | трѣнодржнѣ), којим почиње наредна реченица, именица *īora*, којој је додат атрибут, поново добија своје пуно лексичко значење.

У 851. стиху именица *anīel* (прва компонента полусраслице *anīel-xранииѣлѣ*) има прономиналну функцију (*ānīel* = ‘он’), у претходном (843: „Свѣки вѣчѣр“, || *xраниѣлѣ* ми | *kāжѣ*), и наредном контексту (861: Одлазак ме || *mōga* | *xраниѣлѣ*) именица *xранииѣлѣ* (друга компонента полусраслице *anīel-xранииѣлѣ*) има пуно лексичко значење.

У 1919. стиху именица има прономиналну функцију (*Tārīār* = ‘он’) и упућује на посесив из претходног, 1918. стиха (у *дѣмливѣ* || *жвѣла* | *Tārтарова*).

3.6. Метрички акценат има компонента на којој је логички нагласак.

За прве полустихове у примјерима:

- 18 *īrāi* жѣлости || на *dūšu* | оставѣ
102 *znōjno* лѣто || за *nīme* | слѣдује,
103 *smūtinā* јѣсѣн || и лѣденѣ | зѣма,
654 *smfīnī* нѣкад || *pōstīhi* | нѣ
може:
1194 „*īūti* йстинѣ || нѣгда | вѣѣт *nēhe*
1211 *Dān* к вѣчеру || бѣше *vēh* | нагнуо

у текстолошким напоменама се истиче: „метрички акценат на другој, семантички истакнутој компоненти“.

Посебно треба истаћи примјере у којима метрички акценат није на првој компоненти, иако је она инверзијом промијенила мјесто, него на другој, која је логички наглашена:

- 1141/42 *gūx* лѣкави || и *zlōm* | задојени,
1614 *Dān* чѣвѣрти || сѣутра *he* | *grānūti*
1871 *Dān* чѣвѣрти || *strāshnōga* |
јавлѣња

У наведеним примјерима неинверзиони распоред ријечи довео би до наглашености четвртог слога, а то је десетерац избјегавао. Израз из посљедња два примјера појављује се у инверзији и у другом такту, опет с метричким акценатом на другој компоненти:

1761 На нѣбу се || *gān* чѣвѣрти | *jāvī*

У примјерима типа:

545 *pōmalo* се || *přvē* *slāvē* | *sčēhā*
568 вѣчнѣм *ōnēm* || свѣштенѣ |
лѣбави;

метрички акценат је, међутим, на првој компоненти, која је семантички истакнута (у 545. стиху у другом такту, у 568. – у првом).

Уз примјер:

984 *nōhnē māse* || и *nēzino* | *līce*

такође стоји текстолошка напомена: „метрички акценат на првој, семантички истакнутој компоненти“, али је он изузетан тиме што се облик посесивне замјенице *nēzino* односи на именицу *noh* умјесто које на почетку стиха стоји од ње изведени придјев, некадашњи посесив.

4. На основу анализе коју смо у овом раду учинили могу се извести три посебна закључка и потврдити један општи закључак. А тај општи закључак гласи: учење о метричким и неметричким акценцима [види тт. 3.1–3.6] тијесно је повезано са учењем о главним и побочним акценцима и са учењем о опкорачењима.

(1) Први посебни закључак био би: Његошев десетерац како је он у *Лучи* остварен, и српски десетерац уопште,

није трохејски стих него тротактни стих, с три метричка акцента, од којих је један у првом, а два у другом полустиху, при чему је минимална силабичка структура другог и трећег такта – двосложна [о структури десетерца, српског и реконструисаног прасловенског, види у: *Тарановски* 1954; *Jakobson* 1933; *Jakobson* 1952; *Jakobson* 1966; *Jakobson* 1981].

Десетосложна силабичка структура, цезура послије четвртог слога, неакцентованост десетог слога и (један) метрички акценат у првом полустиху (па макар тај акценат био побочни уз фонетско опоркачење цезуре, при чему се ритам максимално убрзава) – метричке су константе српског епског (или асиметричног) десетерца од којих нема одступања.

Други полустих има два метричка акцента, али се, као ритмичко наглашавање (или ритмички курзив), појављују стихови с једним (метричким) акцентом у другом полустиху. Таквих стихова је 49 од 2210, тј. нешто више од два процента (тачније: 2,22 %). И поред тога, тротактност десетерца је метричка константа Његошевог десетерца и српског десетерца уопште. Тротактност је метричка константа и реконструисаног прасловенског епског стиха; таквом се сматра и у руским билинама иако и у њима има примјера изостајања другог такта. Зато и ми можемо констатовати да је изостајање једног од два такта у другом полустиху Његошевог десетерца једна врста ритмичког курзива којим се ритам максимално убрзава, али се тиме ипак не нарушава тротактност као интонациона карактеристика спјева.

Сасвим изузетно, као ритмички курзив, други такт може бити једносложан (распоред у другом полустиху 1 + 5). Таква су само два стиха, што не износи ни један промил (тачније: 0,09 %). Али ако се на-

веденим стиховима прикључе и они из претходне групе, у којима другог такта уопште нема, може се сматрати да је и ово нека врста Његошевог ритмичког курзива, али се тиме ипак не нарушава интонациона карактеристика спјева – двосложност као минимална силабичка вриједност такта у другом полустиху.

(2) Други посебни закључак гласи: Његош је у *Лучи* распоређивао метрички и неметрички акценат у првом такту, који је омеђен границама првог полустиха, тако да једносложна ријеч заузме први, а тросложна – преостала три слога (од другог до четвртог) [види примјере у т. 3.6].

Иако је у шест стихова спјева, што износи само нешто више од четвртине процента (тачније: 0,27 %), акцентован четврти слог, па је то наглашавање нека врста ритмичког курзива, остаје дилема да ли је неакцентованост четвртог слога само изразита ритмичка доминанта или ипак метричка константа стиха *Луче* јер треба узети у обзир природну прозодију говора с пренесеном акцентуацијом која је и условила изразито слаб удео акцентованости слога испред цезуре. Могло би се оцијенити да је у овом погледу Његошев стих прелазан – од некадашњег стиха у коме је анализирана особина још само изразита ритмичка доминанта ка стиху у коме је неакцентованост четвртог слога већ метричка константа.

(3) Трећи посебни закључак гласи: распоред метричких и неметричких (главних) акцената тијесно је повезан, с једне стране, с учењем о фразеолошким јединицама, које представљају семантичко и интонационо јединство, па је метрички акценат увијек на првој компоненти унутар истог такта [види т. 3.1] (ако компонента фразеологизма прелази у други полустих, остварује

се опкорачење цезуре, ако прелази у трећи такт – опкорачење такта). С друге стране, он је повезан с лексикологијом, посебно с учењем о лексичким опозицијама (метрички акценти падају на оне лексичке јединице које се налазе у лексичко-семантичкој опозицији) [види т. 3.4] и с учењем о ослабљеном значењу, при чему се пунозначна лексичка јединица подвргава дјели-

мичној граматикализацији или прономинализацији [види т. 3.5]. С треће стране, распоред метричких и неметричких акцената тијесно је повезан са синтаксом: с распоредом компоненти у копулативним синтагмама, формалним и семантичким [види т. 3.2], с логичким нагласком на синтаксичкој јединици [види т. 3.6] те с инверзијом [види т. 3.3].

summary

[RADMILO MAROJEVIĆ]

Metrical and non-metrical accents

(prosodic-intonational interpretation of the text “Lucha microcosm”)

This study deals with prosodic and intonational structure of the epic “Lucha microcosm” by Petar II Petrović Njegoš, including accents (metrical and non-metrical, main and subsidiary), the rules of distribution of metrical and non-metrical accents, as well as the meaning of phraseological units, inversion and tone components (particularly: possible accentuation of fourth syllable) important for identification of the order of metrical and non-metrical accent.

Литература:

- Jakobson 1933: **Jakobson, Roman**. Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen. – In: Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale. – La Haye. – VIII–IX. [Prevod: Jakobson 1966].
- Jakobson 1952: **Jakobson, Roman**. Studies in Comparative Slavic Metrics. – In: Oxford Slavonic Papers. – Oxford. – III. – P. 21–66. [Prevod: Jakobson 1981].
- Jakobson 1966: **Jakobson, Roman**. O strukturi stiha srpskohrvatskih narodnih pesama. Preveo Tomislav Bekić. – In: Roman Jakobson. Lingvistika i poetika. – Beograd: Nolit. – S. 146–156.
- Jakobson 1981: **Jakobson, Roman**. Slovenski epski stih. Preveo Aleksandar I. Spasić. – In: Treći program. – Beograd. – Br. 111 (50). – S. 317–360.

- Маројеввић 2006: **Маројевић, Радмил**. Стих и версолошка реконструкција „Жалостне пѣсанце племените Асан-агинице. – In: Радови Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. – Бања Лука. – Бр. 9. – С. 13–57.
- Маројеввић 2009: **Маројевић, Радмил**. О могућој једносложности другог такта у српском епском десетерцу. – In: Стил. – Београд. – Бр. 8. – С. 219–224.
- Маројевић 2010: **Маројевић, Радмил**. Стих *Луче микрокозма*: Макроверсолошка анализа. – In: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Нови Сад. – Бр. 58. – С. 67–109.
- Маројевић 2011: **Маројевић, Радмил**. Прозодијско-интонациона интерпретација текста *Луче микрокозма*: Метричке константе. – In: Гласник Одјељења умјетности Црногорске академије наука и умјетности. – Подгорица. – Књ. 29. – С. 51–61.
- Петровић-Његош 2005: **Петровић-Његош, Петар II**. Горски вијенац. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмил Маројевић. – Подгорица: цид. – 1006 с.
- Тарановски 1954: **Тарановски, Кирил**. Принципи српскохрватске версификације. – In: Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. – Београд. – Књ. XX, св. 1–2. – С. 14–28.